

Opponensi vélemény

Dr. Kapronczay Károly „Magyar-lengyel orvosi kapcsolatok 1945-ig” címen nyújtotta be doktori értekezést.

Az értekezés témaválasztását és célkitűzéseit a bíráló elismerően üdvözlí. Megalapozottnak látja annak lehetőségét, hogy a magyar-lengyel orvostörténeti ismeretek sokrétűen gazdagodhatnak. A cím és az értekezés is, jelölt orvostörténeti munkásságának összefoglalása.

A magyar-lengyel orvosi kapcsolatok története, része a két nép művelődéstörténeti érintkezéseinek, amelyeket nagyban meghatározott a szekuláris rokonszenv. Valóban, a két nép évszázadokon át, nem került egymással szembe, nem számítva néhány apróbb, inkább regionális konfliktust. Az Árpád házi és a későbbi uralkodó családok idején, a két ország kapcsolatrendszerét alapjaiban, a dinasztikus viszonyok határozták meg. Azok többnyire szövetségi rendszert képeztek. Kezdetben a német, majd az orosz terjeszkedési törekvésekkel szemben. A művelődéstörténeti, ill. orvosi kapcsolatok kibontakozásának időszaka XIV. század, amikor az egyetemek a magasabb szintű képzés, a művelődés központjai lettek. A különböző nemzetekhez tartozó ifjak között kiformalódó szellemi kötelékek is meghatározó szerepet játszottak, a másik nép szellemének, történetírásának megismerésében. A magyar-lengyel orvostörténeti kötelékek a krakkói egyetemtól Báthory István királyságán át vezetnek, a XVIII. században, a felvilágosult abszolutizmus korában, folytatódnak a Rákóczi és az 1848-as szabadságharcban, majd a XX. században, a II. Világháború során válnak a legerőteljesebbé. Az orvostörténet mindeddig szűkösen bánt a magyar-lengyel orvosi kapcsolatokkal, míg a nyugat-európai országokhoz fűződő orvosi gondolkodásunk az apró részletekig ismert. Ezzel szemben az a viszonyrendszer, amely hazánkat a középkortól a lengyel államhoz, a lengyel szellemi élethez is fűzte, orvosi vonatkozásaival, szinte fehér foltnak számít.

Az értekezés témakörében közreadott publikációs jegyzékkel, 219 oldal terjedelmű. Az egyes fejezetekhez, lábjegyzet formájában 235, részben irodalmi és levéltári hivatkozások jegyzéke csatlakozik. A választott kutatás témaköréből a magyar nyelvű közlemények száma 29, az idegen nyelvű 8. Magyar nyelven 12, idegen nyelven 4 könyv, ill. könyvfejezet jelzi, az elvégzendő feladat minőségét. A PhD fokozat (2003) megszerzése óta, tudományos aktivitását, 13 könyv, 34 közlemény, és 19 ismeretterjesztő munka hitelesíti. Az értekezés formai felépítése arányos, jól tagolt, olvasmányos, könnyen áttekinthető. Terjedelmében tömörebb formában, rövidebb is lehetett volna. Az értekezés kiállítása gondos. Gépelési hibát alig találtam, azok külön ismertetését nem tartom szükségesnek. Jelölt az értekezést színesíthette volna, ha él a szövegek közti dokumentáció lehetőségével, ami adott esetben bőségesen rendelkezésére áll. Hiányolom, hogy az értekezés elején, ill. végén a célkitűzések és az új eredmények kiemelését nem tette meg. A tézisek erre, 4 oldalon, többnyire választ adnak. Az értekezés 18 fejezetre tagolódik. Az egyes fejezetek, történeti sorrendjükben egymásra épülve, egymásból következnek. A fejezetekről tagoltan történő ismertetéstől ezért is eltekintve, az összefüggésekből levonható tények elemzésével terjesztem elő opponensi véleményemet.

Az értekezés meggyőzően tárja fel, hogy a magyar-lengyel orvosi kapcsolatok valóban évszázados múltra tekintenek vissza. Abban következetes folyamatosság is megállapítható. A középkor kapcsolatainak első időszakaszának középpontjában Krakkó, az 1364-ben alapított krakkói egyetem áll. Ahol az orvosképzés fontos szerepet játszott, az akkor egyetemmel nem rendelkező magyar állam orvostársadalmának kialakulásában, a szellemi élet fejlődésében. A magyar szellemi élet fejlődésében. A két ország között fennálló dinasztikus múlnak abban is meghatározó történelmi szerepe volt. E két tényező szorosan összefügg. Az egyetem azon túl, hogy a szabad gondolkodás fellegvára lett, fontos szerepet játszott abban a folyamatban is, hogy a központosított

királyi hatalomnak egyre több teológusra, jogászra, orvosra, képzett értelmiségre volt szüksége.

A kapcsolatok kialakulásában az orvostudomány területében jelentős eseménynek ítéli meg, hogy a magyar és a lengyel királyi udvarokban gyakran feltűntek, olyan magyar és lengyel orvosok, akik hosszabb-rövidebb ideig gyakorolták befolyásos hivatásukat. Ezért is szólnak gyakran az írások az uralkodók környezetében működő királyi orvosokról. Az értekezés megkülönböztetett figyelmet szentelt az orvosi kapcsolatok alakulásának sorsfordulóira, így a török hódítás korára összpontosítva Erdélyre, a Felvidékre, a királyi magyar területekre, ahol mind gyakrabban találkozhatunk a lengyel orvosok, sebészek határozott befolyásával. Kutatásainak külön önálló egysége Báthory István lengyel királyságának időszaka. A lengyel földre lépve, kíséretében ugyanis számos magyar orvos, sebész és gyógyításhoz értő ember volt.

A magyar részvétel Krakkó szellemi életében kétségen kívüli. Az orvosi karra beiratkozott magyarokról eddig, aránylag keveset tudtunk. Az okát jelölt részint abban találja meg, hogy e karra, szemben a jogi, teológiai és nem beszélve a filozófiai karról, kevesen iratkoztak be. A hallgatók többsége a nagyhírű itáliai egyetemeken szerezte meg orvosi tudását. Ennek ellenére, a XV. században 7 olyan magyar hallgatót mutat be, akik bizonyítottan ezen a karon kezdték meg orvosi tanulmányaikat. Közülük ketten baccalaureusi vizsgát is tettek. A krakkói orvusképzés semmivel sem volt alacsonyabb színvonalú, mint az itáliai. Ennek magyarázatát abban látja, hogy a XVI. század közepén, Vesálius új anatómiai szelleme is követőkre talált. Kiemelkedik ezek közül Albertus Novocampiánus, aki az 1550-es években, Erdélyben Kolozsváron élt, majd a lengyel földről Magyarországra menekült, lengyel ariánus közösséggel, majd János Zsigmond nevelője lett. A levéltári kutatásaiból válik ismertté, hogy az erdélyi humanista

szellemű udvar, bővelkedett lengyel, a medicinához is értő polihisztor tudósokkal, akik fontos szerepet játszottak a Hunyadiak udvarában is. A lengyel humanista szellem terjesztésében, a Mátyás király udvarában élő Bylicai Márton, a jeles csillagász és orvos emelkedett ki. Mátyás személyes orvosa, az Academia Istropolitana kiszemelt tanára. Később a Jagellók budai udvarában, olyan jeles lengyel orvosok is megfordultak, mint Mathias Mechoviensis, a lengyel Hyppokratész, a krakkói egyetem tanára, a kiváló krónikaíró. A disszertáció egyik nagy erénye, hogy részletekbe menően vizsgálja a magyar humanista körök kibontakozását, abban a lengyel humanisták döntő szerepét, akik közül, többen széles körű orvosi tudással is rendelkeztek. A nagy orvoshiányban szenvedő magyar földön, befolyásos orvosi gyakorlatot is végeztek. E vonatkozásban különös szerepet tulajdonít a királyi udvar, ill. Izabella királyné erdélyi orvosainak, Tectander Józsefnek (1507-1543), vagy Struthius Józsefnek (Józef Strus), a szívgyógyászat egyik megalapozójának. Itt fordult meg Albertus Novocapmianus is, aki bár menekültként élt Izabella környezetében teológiai és pedagógiai tevékenysége ismertebb volt, mint a medicina történetében játszott szerepe, amit az értekezésben részletes vizsgálat tárgyává tesz.

A kutatási tényekkel mutat arra rá, hogy amilyen meghatározó szerepet játszott, orvostörténeti szempontból Jagelló Izabella erdélyi környezete, olyan jelentőségű volt Báthory István lengyel királyi udvara is. Báthorynak, a katolikus-protestáns ellentétektől szétzilált krakkói egyetemet, ugyan nem sikerült reformokkal új életre kelteni, akaratát és energiáját a vilnai egyetem megalapítására fordította. Az többek között később mintául szolgált, az erdélyi magyar egyetemalapításnak. Szánalmas eseményként vizsgálja, majd megállapítja, hogy Báthory váratlan halála érdemtelen vitát robbantott ki a két olasz, a király kezelő orvos, Simon Simónius és Nicolas Bucella között, akik egymást a helytelen gyógykezeléséért egymás vádolták, a király haláláért. Az

értekezés egyik különös figyelmet érdemlő fejezete az, amelyben történelmien hű képet rajzol a királyi orvosokról, így az udvarban megfordult magyar orvosról, Gyulai Pálról, az orvosfilozófusról. 1571-ben avatták, Páduában orvos doktorrá. Báthory István erdélyi fejedelem orvosa, titkára, tanácsosa, a Krakkói Erdélyi Kancellária alkancellárja. Jó szakmai kapcsolatban állt olasz és lengyel orvosokkal. Az értekezés jelölt levéltári bűvárkódásai alapján mutatja be Gyulai Pál széles körű ismeretségét és véleményét kortársairól. A XVI. század végére teszi, elsősorban Báthory István lengyel király (1586) halálát követő évtizedektől, a csökkenő és átformálódó lengyel-magyar kapcsolatokat. Annak okát nemcsak a történeti magyar állam 3 részre történő szakadásában, a külpolitikai körülmények megváltozásában, hanem a reformáció következtében, felekezeti alapon erősen széttagolt magyar diákság külhoni tanulmányi helyeinek megválasztásában találja meg. Az adott időszakban a krakkói egyetem színvonalának erős csökkenését szögezi le. Az oktatás színvonalának hanyatlása, a katolikusokat is távol tartotta Krakkótól. A vallási villongások lecsitulása után, a lengyel egyetem katolikus intézmény maradt. Alig jelentett vonzerőt a magyar protestáns ifjúság számára, amely többségében német és itáliai, ill. német-alföldi egyetemeken tanult. A jelentős magyar-lengyel diákkapcsolatok, elsősorban ezeken az egyetemeken éltek tovább. Az e területen végzett kutatásainak középpontjába, az ezeken az egyetemeken sikeresen működő magyar-lengyel diákközösségek tanulmányozása állt, különös tekintettel a közös alma-mater és a kollégiumi kapcsolatokra. Ebben az időszakban jelentősek a magyar-lengyel kapcsolatokban a határterületi érintkezések is. A felvidéki magyar és erdélyi orvosok dél-lengyel területen folytatnak orvosi gyakorlatot, ill. a krakkói orvosok rendszeresen járnak magyarországi konzíliumokra és udvarházakba gyógyítani. Ezeket az eseményeket nyomon követi Weszprémi 4 kötetes munkájában, és a krakkói egyetem könyvtárában megtalálható forrásokban. Véleménye szerint a kapcsolatokat, inkább a területi közelség motiválta, de kimutatja az egyetemhez fűződő hagyományokat is. A lengyel földön sikeresen

működő magyar orvosok közül foglalkozik Bojim Pál Györggyel (1580-1651), III. Zsigmond (1587-1632) lengyel királyi orvossal, akinek tevékenységéről a magyar orvostörténetben keveset tudtunk. Itt említi Vosinszki Szaniszlót (1620-1701) felvidéki magyar nemes embert, aki a krakkói egyetem anatómia professzora volt. Viselte az egyetemi méltóságokat és az egyetem képviselőjeként részt vett, több alkalommal is, a lengyel országgyűlésen. A „krakkói kuruc” az emigráció egyik legjelentősebb támogatója lett. Figyelemre méltó tényeket tár fel az e korban élt, lengyel földön kalandozó Sneff (Sinapius) Alajos Mihály (1622-?) magyar orvosról, aki volt királyi orvos, de foglalkozott néprajzzal is. Paracelsus tanainak követője, majd elindítója az antihipokratikus orvosi mozgalomnak. Az „Absurda” című munkájában nem csak néprajzi megfigyeléseket közölt, de számos nemi betegség pontos leírását adta. Mélyrehatóan foglalkozik traumákkal, váltólázas betegségekkel és tuberkulózissal. Ezzel egy időben Magyarországon is több jeles lengyel orvos működött, mint Wladislaw Mitkowski (1619-1661), akinek hazahívása felett a turuni püspök és az esztergomi érsek levelezett. Végül Mitkowski döntött, protestáns hitre tért és magyar földön maradt. A felvidék gyógyvizeit Wincent Petrycy (1571-1636) krakkói orvos és vegyész térképezte föl. A Rákóczi vezette szabadságharc is rendelkezett több lengyel orvosi vonatkozással, amelyből kiemelkedett Lang Jakab Ambrus (1622-1731) tábori főorvos, aki éppen a lengyel városok patikájából szerezte meg a kuruc sereg gyógyszer és kötszer ellátását, majd követte a fejedelmet az emigrációba.

A nagyszombati magyar egyetem, orvosi karral történő kiegészítése (1769) után az orvosi kapcsolatok új területei formálódni kezdtek. A dél-lengyel területekről egyre többen választották a magyar orvosi kart tanulmányaik helyéül. Az színvonalában nem maradt el a krakkói egyetem orvosi karától. Jelentősnek bizonyult a 3 éves sebészképzés, amit alátámasztott az a tény, hogy a hallgatók jelentős része Galíciából jött lengyel volt. 1786-ban II. József császár, Lwowban

a lengyelek számára nagy vonzerőt jelentő krakkói egyetem ellensúlyozására, orvosi karral is rendelkező egyetemet alapított. A tanári karát a monarchia egyetemeiről válogatták össze. Így kapott katedrát a magyar Schraud Ferenc (1761-1806), aki a lemergi egyetem orvoskarán szerezte meg orvosi oklevelét, majd 1792-től a pesti egyetemen a gyakorlati orvostan tanára lett. Részletes feldolgozással találkozunk erről a korról, a magyar egyetemen végzett lengyel orvosokról és sebészekről, közéleti tevékenységükről.

A magyar-lengyel orvosi kapcsolatok kutatásának fontos fejezete a magyar szabadságharcokban - Rákóczi és 1848 - részt vett lengyel orvosok tevékenysége, akiket ott találunk a legkülönbözőbb frontokon, ütközetekben, majd az emigrációban. Itt ismerheti meg az olvasó Lang Jakab Ambrus (1663-1720) fejedelmi, majd tábori főorvost, Schneider Antal (1816-1897) honvéd, majd török főtörzs orvost és Kálazdy Móric (1819-1875) honvéd, majd török katonaorvos tevékenységét.

Vizsgálva a dualizmus korának magyar-lengyel orvostörténeti kapcsolatait, arra a következtetésre jutott, hogy azok mintegy „belesimultak” az európai nagy kapcsolatrendszerekbe. Az orvosképzési gyakorlat mellett, kitüntetett szerepet tulajdonít az orvostudományi társaságoknak és akadémiáknak, mert azokban a formákban továbbra is megmaradtak a nemzeti-történeti rokonszenv összefüggései. A dualista államban jelentős szerep jutott Galíciának, a lengyel lakta területeken élő lengyel arisztokráciának és értelmiségnek. A közös állam diplomáciájában és szellemi életében több területen mutatja be a történeti kapcsolatok jelentőségét.

A két világháború közötti időszakban a magyar állam és függetlenségét újból visszanyert Lengyelország között, szorosabb kapcsolat jött létre, annak ellenére, hogy a nyugati hatalmak ellenezték, a vesztes magyar és a győztes lengyel állam közeledését. A gazdaságilag kiszolgáltatott Lengyelország nem tehetett semmit.

A kapcsolatok, ezért elsősorban a kulturális területre korlátozódtak, de megerősödtek az egyetemi és tudományos kötelékek is. A II. Világháború kirobbanásakor Magyarország nem kívánt háborúba sodródni Németország szövetségében, de befogadta a lengyel menekülteket, és szociális alapon kezelte a lengyel menekültügyet. A magyar államnak és társadalmának történelme során nem először kellett szembesülnie a magyar földön menedéket keresők tömegével. A menekültügy lényeges eleme az volt, hogy az emigrációba kényszerült, lengyeleknek Magyarország önálló egészségügyet, betegellátást és oktatást biztosított. A lengyel katonai és polgári menekülttáborok lakóinak az orvos- és betegellátást törvényileg is lehetővé tette. A győri 141 ágyas Lengyel Kórház, a szentesi, a mátraházai és az ipolyszalkai lengyel beteggondozó intézmények éppen olyan egyedülállóak voltak, mint a balatonboglári Lengyel Gimnázium. Ugyanakkor a lengyel orvosi szolgálat végezte a katonai evakuáció orvosi felkészítését, a hazai ellenállás gyógyszerellátását. A Lengyel Katolikus Szabadegyetem keretén belül engedélyezte a nővérképzést, a frontszolgálatra történő felkészítést. Az értekezés egyik legérdekesebb fejezetének végkövetkeztése, hogy az újkori magyar-lengyel orvostörténeti kapcsolatok a két nemzet életében éppen olyan fontosak, mint az előző évszázadokból, az egyetemi képzés, vagy a művelődés bármely vonatkozása.

Az értekezés érdemei megállapításaiból önálló munkának tekintem:

1.) Jelölt a magyar-lengyel orvostörténeti kapcsolatok szétszórt adatait egybe gyűjtötte. Irodalmi, könyvtári és országigazgatási iratanyagok vizsgálatával ellenőrizte, majd önálló kutatási eredményeivel teljessé tette. A több évszázadra visszanyúló történetet, periodizációs szakaszok megállapításával, időrendiségében követve, egységes rendszerbe foglalta össze.

2.) A történeti kutatásainak vezérfonalában következetesen alkalmazta, az ún. kapcsolattörténeti szemléletet. Az értekezés tartalma, ezért nem csupán a politikai történetre korlátozódik. A különböző szakmatörténeti viszonyokat, azok kapcsolatrendszeit szerves egységben tárgyalja, az orvos, művelődés és politika történettel.

3.) Részleteibe menően feltárta a magyar humanista körök kiformalódásában a polihisztor, medicinához is értő, lengyel humanisták szerepét. Új ismeretekkel gazdagította, hogy e vonatkozásban különös szerepet játszott a királyi udvar, illetve Izabella királynő és annak kiváló orvosai, mint Tektander József, Struthius József és Albertus Novocampianus.

4.) Levéltári kutatásokkal igazolta, hogy Báthory István lengyel király halálát követő évtizedektől jelentősen csökkentek és átformálódtak a magyar-lengyel orvosi kapcsolatok. Az okok feltárása során arra a következtetésre jutott, hogy azokat nemcsak a történeti magyar állam 3 részre szakadása, hanem a külpolitikai körülmények megváltozása és a reformáció következtében, felekezeti alapon erősen széttagolt magyar diákság, külföldi tanulmányi helyeinek megválasztása is szerepet játszott.

5.) Minőségében új ismeretekkel gazdagította a külföldi egyetemeken kialakuló és tovább élő magyar-lengyel hallgatói kapcsolattörténetet. A peregrináló magyar orvostanhallgatók ugyanis, Európa legkülönbözőbb egyetemein találkoztak a lengyelekkel és alkottak diákközösségeket, ill. közös kollégiumokat működtettek. A krakkói egyetem a vallási villongások lecsitulása után továbbra is katolikus intézmény maradt, ennek ellenére, elsősorban a protestáns ifjúság számára, elveszítette vonzerejét. Az oktatás színvonalának hanyatlása a katolikusokat is távol tartotta.

6.) A lengyel földön sikeresen működő magyar orvosok, így Bojim Pál György, Vosinszky Szaniszló és Sneff (Sinopius) Alajos Mihály munkásságát, új kutatási adataival teljessé tette.

7.) A II. Világháború lengyel magyarországi lengyel menekültügy részleteit, eddig nem ismert minőségében, új tényekkel gazdagította, feltárva a Magyar Királyi Kormány, a balatonboglári Lengyel Katolikus Gimnázium a Lengyel Szabadegyetem és Vöröskereszt történeti szerepét.

Opponens a munka egészét elismerő észrevételeinek felsorolása után az alábbi kérdéseket teszi fel:

- 1.) Milyen oktatási-kutatási hagyományai vannak a XVII. századtól, a krakkói egyetem orvosi karán az orvostörténetnek, különös tekintettel az orvosi disszertációk, az orvostörténet oktatás, a doktori fokozat megszerzése és a habilitáció területein?
- 2.) A disszertációban Báthory István betegségéről és udvari orvosainak ellentétéről is szó esik. Tudjuk, hogy a lengyel király halála után, a két gyógykezelést végző orvos között Simonius és Nikolaus Bucella között, éles vita robbant ki. Arról jelölt szűkszavúan tesz említést. Abban ugyan Gyulai Pál nem vett részt. Ugyanakkor éppen ő Aquapendentatot részletekbe menően információkkal látta el. Gyulai Pál erdélyi kancellárként jutott bizalmas értesülések birtokába? A két orvos vitájának tényleges történeti háttere ismert?
- 3.) Sok adatot magába foglalóan tárgyalja Báthory Istvánnak, a krakkói egyetem reformjával kapcsolatos terveit, a jezsuiták villnai főiskolájának és

a kolozsvári jezsuita kollégiumnak a megalapítását. Milyen összefüggések vannak a lengyel király e három törekvése között?

- 4.) Az értekezés új megvilágításban tárgyalta a magyar földre menekült lengyelek önálló egészségügyi szervezeteit és intézményeit. Milyen magyar rendeletek szabályozták közvetlenül azok működését? A lengyel szakmai és társadalmi szervezetek milyen formában vehettek részt azok végrehajtásában? A különböző lengyel szervezetek magyarországi tevékenységük során katonai jellegű feladatköröket is elláttak. Nyilvánvalóan a magyar hatóságok és valószínűleg a német titkosszolgálat számára is tevékenységük tudott volt. Hogyan tudta az akkori kormány ennek a határozott németellenes tevékenységnek a feltételeit, gyakorlatilag zavartalanul, Magyarországon biztosítani? Már akkor ismert volt, hogy a nyugati fronton harcoló lengyel hadsereg egészségügyi szolgálatának és segélyszemélyzetének egy részét hazánkban képezték ki. Kutatásaiban közelebb jutott-e ahhoz a történelmi magyarázathoz, hogy a Német Birodalom 1944. március 19-éig gyakorlatilag ellenakció nélkül tűrte a lengyel menekültügy magyarországi birodalomellenes tevékenységét.

- 5.) A magyar-lengyel orvostörténeti kapcsolatok jelentős eseménye Katyn, a tömegmészárlások egyik helyszíne. Ma már történelmi tény, hogy a magyar törvényszéki orvostan nemzetközi elismertségének egyik fontos pillére volt éppen a Katyn-ban végzett orvosszakértői tevékenység. A kérdéssel jelölt is több helyen részleteiben foglalkozott, talán érdemes lett volna erről is néhány gondolat erejéig megemlékezni.

Összefoglalva az alábbiakat állapítom meg:

Kapronczay Károly tudományos eredményeit, értekezésének tudományterületén hazai és nemzetközi fórumokon publikálta. Bizonyítottam, hogy a korábbi – 2003 – PhD fokozat megszerzése óta a magyar-lengyel orvostörténeti kapcsolatok tudományos igényű feldolgozásával, új tények megállapításával tudományterületét gyarapította és azzal hozzájárult annak továbbfejlődéséhez.

Mindezek alapján, a benyújtott értekezésnek nyilvános vitára bocsátását és annak sikeres megvédése esetén, számára az MTA doktori cím odaítélését javasolom.

Budapest, 2011. március 22.

Prof. Dr. Sótonyi Péter
az MTA rendes tagja